

הזהירים והתמימים

תגובה למאמרו של חיים נבון 'כמה מסוכן הריסות הסדרים הישנים' (אקדמות כ"ב)

אליעזר מליאל

גם אני שמרן, מתמקם באינטימיות במחנה השמרנים במפה שמשרטט פרק, מגלגל על לשוני את המילים שלו, מתענג עליהן ומתחמם בחומן: אנו "מפייסים, מאזנים ומפצים", אנו "מתונים ומאופקים, זהירים ומהוססים", ניחנו ואנו משתבחים ב"צניעות אינטלקטואלית ובגישה אמפירית-ניסיונית", "כבוד למסורות", "המשכיות", "יציבות", אנחנו מגיבים למציאות המשתנה ומסגלים את השינויים שמתרחשים בה באופן טבעי ב"דרך בריאה". גם נפשי נקעה מתפלצות שנפשו של שמרן נוקעת מהן, לאמור ההעזה להביא על הקיים "חורבן מוחלט", הרצון לחולל "מהפכים דרמטיים מלאכותיים" ו"שינוי לשם שינוי", "להתעלם מן המציאות הקונקרטית" ולטלטל אותה בשם "אוטופיות וגן-עדן עלי אדמות" שמקורם ב"שולחנו של הוגה דעות". בתור שמרן, גם אני סולד מ"היסחפות אחרי אופנות עכשוויות" שאין להן אחיזה ב"צורך חברתי אמיתי", "הפשטות תאורטיות ומלאכותיות בדבר טבע האדם שמתעלמות מן המציאות הממשית", "אופנות אינטלקטואליות", "התקפות ברוטליות" על מוסדות נאמנים ומסורים, וציורם הזדוני והמכפיש כ"יוצרי טרגדיות סיטונאיים". בעיקר-בעיקר אני סולד מ"אג'נדה אידאולוגית" - אבל הסלידה הזאת אולי משותפת לשמרן ולליברל. המילים מענגות כשמן הטוב יורד על הזקן, אבל יישומן בנסיבות-חיים משתנות תלוי ועומד. הרב חיים מעמיד במאמרו מתווה כללי ומופשט מאוד לשמרנותו המשותפת, אבל פה ושם משתרבבים לדבריו גם רשמים מן העולם האקטואלי. נצנוצי-מציאות אלה מגלים שהפריזמה השמרנית המשותפת יכולה להחביא הבדלי ראייה משמעותיים; המציאות הקונקרטית, מתברר, רבת פנים ואינה מסגירה את עצמה בנקל לידי החפצים

ד"ר אליעזר
מליאל
הוא מורה
באוניברסיטה
העברית
ובמכללת הרצוג

ביקרה. גם כאן יקרים דברי ברק: "אינני יכול לצאת מעורי ולהלל או לגנות דבר כלשהו הקשור בעשייתם ובענייניהם של הבריות, רק על סמך הסתכלות בנושא, כשהוא עומד מעורטל מכל זיקה, בתכלית עירומה ובדירותה של הפשטה מטאפיזית. למען האמת, הנסיבות הן המעניקות לכל עיקרון מדיני את הצבע המיוחד אותו ואת רישומו המיוחד. הנסיבות הן ההופכות כל תכנית אזרחית ומדינית לכלי הנושא ברכה או קללה למין האנושי" (מחשבות על המהפכה בצרפת, תשנ"ט, עמ' 29). נאה בעיניי נוהגו של ברק לקשור ולעגן את מילותיו המרוממות בפרטי הדברים שאמרו ועשו המהפכנים הצרפתים יריביו. בכך הוא אכן ניצל מההפשטה המעורטלת שנאות נפשו, ומהסכנה שבני-הפלוגתא שלו לא יכירו את עצמם במראה שהוא מעמיד בפניהם.

השמרנות של הרב חיים וסלידתו מ"רגשות מהפכניים" מתבטאת אפוא לא רק בהתייבשותו לצד השמרנים במפה הערטילאית שמשורטטת במונחים הנזכרים (בזה אני אתו), אלא גם ובעיקר בדרך המצועפת שבה הוא מיישם את המפה במציאות חיינו ומאפיין באמצעותה קונפליקטים עכשוויים. מצועפת, משום שהרב חיים רואה את עיקר משימתו בהתוויית המתווה השמרני הכללי (הוא עיקר גם בכותרת מאמרו), ואת הדוגמאות הוא מביא רק על דרך הרמיזה, כעיטור או כאיור למתווה. מי שחותר לרדת לשורשי "הצבע המיוחד" ו"הרישום המיוחד" של העיקרון המופשט נאלץ אפוא להסתפק ברמזים, וגם מסתכן בהחטאת כוונתו ועמדתו של הרב חיים. כתלמיד נאמן של ברק אשים נפשי בכפי, ועם הרב חיים הסליחה.

בהשראת המתווה הכללי, הרב חיים מציב את עצמו באגף המפויס, הצנוע והמאוזן ואת יריביו באגף המלאכותי, האינטלקטואלי-תלוש, האופנתי, הברוטלי והאידאולוגי. שמרן פחות שמרני "לא יצא מעורו, יהלל או יגנה" את ההפשטה הזאת, אך הוא לא יסכים שתיאור רבני-הגיטין כיוצרי טרגדיות סיטונאיים הוא תיאור ברוטלי או תלוש מן המציאות, והוא עשוי לראות בו תיאור נאמן של מציאות ברוטלית. שמרן פחות שמרני לא יסכים לכנות את הניסיון לקדם שוויון לנשים בתחומים שונים "אופנה עכשווית", "פמיניזם אופנתי", "אופנה אינטלקטואלית" ושאר כינויים מתנשאים. שמרן פחות שמרני לא יסכים לאפיין את סירובו להמתין "חמישים או מאה או מאתיים שנה" כדחיקת-קץ של אוטופיה תלושה מן המציאות. ראיית המציאות שלו תהיה שונה משל השמרן השמרני גם בזה, שהיכן שהשמרן השמרני רואה ניסיונות לכפות על המציאות "מציאות חדשה" שאין לה קיום אלא "במוחו הקורח של פילוסוף", הוא יראה ניסיון להכיל את השינויים שכבר אירעו במציאות ושהשמרן השמרני משתדל להדחיקם ולהתעלם מהם (כמובן, העובדה שהשמרן השמרני עשוי להצליח ולעכב את השינויים מלמדת שעצם ההבחנה אינה חתוכה). שמרן פחות שמרני יסיק מהתבוננותו בהיסטוריה, שהרבה פעמים דווקא מלחמת המאסף של שמרנים שמרניים וניסיונם להדחיק שינויים שכבר אירעו, גרמו לאלה שתבעו את השינויים להפוך למהפכנים רדיקליים, ואת המחיר שילמו גם השמרנים השמרניים. (השמרן הפחות שמרני יכיר גם בכך שליברליזם הוא עצמו כבר מסורת, ושלערכים שהוא מנסה לקדם כבר יש גם זקן, גם היסטוריה של ניסוי וטעייה.)

במפה של ברק שהרב חיים מאמץ בחפץ לב, השמרן הוא הצנוע המכיר את מקומו הלא-יודע, ואילו יריבו יהיר ובעל אמונה בלתי מוגבלת בכוחו של האינטלקט (שלו). צניעות היא ללא ספק ערך חיובי, ויהירות היא לבטח סגולה מכוערת, אבל גם כאן,

השאלה הקריטית היא איך מיישמים את ההבחנה; וגם כאן, תהיה לשמרן הפחות שמרני סיבה להסתייג. הרב חיים מציע רף גבוה מאוד לירדיעה. "האם אני יכול להתיימר שאכן מיציתי את הסוגיה המורכבת הזו [כהונת אישה כרב קהילה] עד תומה? האם ההיגיון שלי יכול לפענח את טבע האדם עד תומו? האם אני מבין את ההבדלים בין גברים לנשים עד תומם?" משהציב רף כזה, תשובתו הצנועה יועם זאת נחרצת היא "חד-משמעית: לא". השמרן הפחות שמרני לא יהיה צנוע עד כדי כך, אבל הוא לא יסכים שבזה הוא נופל בפח היהירות. השמרן הפחות שמרני לא יתיימר למצות שום סוגיה מורכבת עד תומה, ובוודאי לא יתיימר לפענח את טבע האדם או את ההבדלים בין גברים לנשים עד תומם, אבל הוא עשוי לטעון שהוא יודע מספיק כדי לזהות מנגנונים של הדרה ואפליה כשהוא נפגש בהם. הוא יודע מספיק על האופן שבו מנגנונים כאלה באים לידי ביטוי באידאולוגיות מדעיות, רוחניות ודתיות על טבע האדם, וגם באידאולוגיות אגנוסטיות שמרחיקות את טבע האדם כליל מהישג ידנו ומתחום שיחתנו. השמרן הפחות שמרני מכיר דוגמאות היסטוריות לתמיכות שסיפקו אידאולוגיות כאלה לעבדות, לגזענות, לאפליה ולשאר מרעין בישין. ברוך השם, מעמד האישה בתרבותנו לא היה אף פעם בשפל כה נורא כשם שהיה (או עורנו) בסין או באפגניסטן או באיראן או בעיראק או בסומליה (כך נראה לי); אבל למרות ההבדלים החותכים, יש גם צדדים (מועטים) שווים, ובארצות האלה, ברגע זה שבו אני כותב, מגייס שמרן שמרני את טיעונו של ברק, מילה-נופת-צופים במילה, להגנת המנהגים העתיקים והטובים. השמרן הפחות שמרני רואה בזה סיבה לדאגה. בוודאי הוא רואה בזה תזכורת נוספת לפער שבין הפשטות ובין יישום, והוא אולי רואה בזה גם נימוק לראייה מסויגת יותר של דברי ברק. ההשוואה החלקית גם מאירה את עיניו באשר למקומו, שעתו והקשרו ההיסטורי. בעיני השמרן הפחות שמרני, ההצטנעות האפיסטמית של השמרן השמרני נראית כבורות מכוונת, או טמינת הראש בחול; אף שהשמרן הפחות שמרני אינו יודע הכול, ואף שהוא אינו יודע שום דבר עד תומו, הוא יודע די הצורך ורואה די הצורך כדי שייעשה לפחות חשדן לגבי המבנים הקיימים והצדקותיהם בטבע האדם או בנשגבותו הנסתרת, וכדי שיחתור לבדור את מה שהוא יודע ממה שהוא אינו יודע ויתקומם נגד מה שהוא יודע שהוא אפליה והדרה.

גם השמרן הפחות שמרני אינו סבור באופן כללי ש"המצב העכשווי הוא קטסטרופלי", ובאופן כללי הוא אף יסמוך את ידיו בשמחה על אבחנת השמרן השמרני שהמצב "הוא סביר בהחלט" (גם הוא מאוזן ומפויס). אבל העובדה שהמצב הוא באופן כללי סביר בהחלט אינה שוללת את קיומן של טרגדיות, מצוקות נוקבות ועוולות בלתי נסבלות. עובדה זו גם אינה שוללת את קיומן של אבני רחיים ממסדיות והלכתיות על צווארן של נשים - אמנם לא כל הנשים, שהרי כמו שאיננו יודעים את ההבדלים בין גברים לנשים עד תומם, גם איננו יודעים את ההבדלים בין נשים לנשים עד תומם, ומידת הצניעות יפה גם כאן. השמרן הפחות שמרני יראה באיננותו של השמרן השמרני נוכח השימוש במילה "טרגדיה", וברמזיו שהתמרמרות-המועקה אינה מבטאת צורך אמיתי, את ההפך מאותו חיבור נכסף למציאות הקונקרטית והמחשה דווקא של אותה התעלמות מהמציאות הקונקרטית, שהשמרן תולה ביריבו.

השמרן השמרני יכול כמובן לומר, שמסורתנו בכלל וההבחנות ההלכתיות בין גברים לנשים (ובכללן הלכות צניעות) בפרט אינן עניין להתבוננות תרבותית-היסטורית-

ביקורתית ולסוג החשיפה שהתבוננות כזו מביאה עמה, מכיוון שההלכה יסודה בהררי קודש והיא אינה נגועה בנגעי התרבות וההיסטוריה האנושיים; הוא יכול לומר שאין מקום לעצם הבחינה של המסורת (או של חלקים בה) במשקפיים שמכירים בזיקה ההדוקה בין אידאולוגיה, נורמות וכוח. הוא יכול להצטנע ולמשוך ידיו בכלל מהבנה מעמיקה, במירכאות או שלא במירכאות, של היחסים האלה, ומהניסיון להבין באופן קונקרטי את פעולתם בעיצוב המסורת שלנו. כפי שהרב חיים עצמו יודע ואף כותב במאמרו, אם זה הבסיס להצטנעות ההכרתית ול"איני יודע" של השמרן (מתאים יותר "לא ראיתי לא שמעתי"), אז אין מקום ואין צורך לתמוך את העמדה השמרנית שלו בשמרנות מבית מדרשו של ברק.